

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
VI Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 19 квітня 2019 року)

Суми
2019

СУХОНОС В. В.
д-р юрид. наук, професор

**ПОВСТАННЯ В ФОРТЕЦІ БАДАБЕР 1985 р.:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИТОКИ**

26 квітня 1985 р. поблизу містечка Бадабер в Пакистані група радянських полонених, захоплених під час їхнього перебування в Афганістані, підняли повстання. У таборі перебували 9 радянських та 40 афганських військовослужбовців, у тому числі й офіцери. Проте, як не парадоксально, але повстання очолили не вони, а цивільні українці – водій М. Шевченко («Абдурахмон») з Сумської області та моторист В. Духовченко («Юнус») із Запоріжжя. Події повстання свого часу були достатньо описані [10, с. 142–152], а тому не вони будуть метою нашого дослідження, а ті витоки міжнародно-правового та історико-культурологічного плану, що призвели до повстання.

Першоосною цього стало, звісно, введення в Демократичну Республіку Афганістан т. зв. «обмеженого контингенту» Радянської армії.

Пояснити цей крок можна лише з урахуванням певної історичної канви.

17 липня 1973 р. в результаті військового перевороту в Афганістані була повалена монархія. Правлячий монарх Афганістану Захір-шах, якого в країні називали не інакше як «Захір-баба» – «батько нації» [4, с. 78], під час свого перебування закордоном в Італії, був відсторонений від влади. На чолі країни став двоюрідний брат шаха М. Дауд [5, с. 76]. Звісно, це був не перший державний переворот, який відбувся в Афганістані [4, с. 22–78], проте саме його результатом стало

падіння монархії і запровадження республіканської форми правління.

М. Дауд одночасно став президентом, прем'єр-міністром і міністром оборони Республіки Афганістан [2, с. 7].

Утім, невдала внутрішня політика врешті-решт обернулася на черговим державним переворотом: у квітні 1978 р. під проводом Народно-демократичної партії Афганістану відбувся військовий заколот, результатом якого стало вбивство М. Дауда. До влади фактично прийшла група «Хальк» («Народ») на чолі з Н.-М. Таракі [9, с. 49]. Група «Пачрам» («Знамено») також набула певного впливу, а її лідер Б. Кармаль став заступником Н.-М. Таракі. Республіка Афганістан перетворилася Демократичну Республіку Афганістан (ДРА). Н.-М. Таракі став прем'єр-міністром та головою Революційної Ради [1, с. 33]. Міністром закордонних справ став Х. Амін [7, с. 232].

Саме у цей період розпочалися численні прохання керівництва ДРА ввести радянські військові частини до Афганістану [7, с. 235].

У вересні 1979 р. Х. Амін силоміць усунув від влади Н.-М. Таракі, а згодом і фізично його знищив [1, с. 36]. Потужного удару було завдано й групі «Пачрам»: багатьох її членів було репресовано, а лідера групи відправлено послом до Чехословаччини [7, с. 237].

В цих умовах радянське керівництво прийняло рішення про насильницьке повалення влади Х. Аміна, що і було реалізоване 27 грудня 1979 року [6, с. 6–7].

Країну очолив Б. Кармаль. Саме на його підтримку СРСР ввів «обмежений контингент радянських військ» до ДРА.

Звичайно, таке рішення не було миттєвим.

Як відомо, на перших порах далеко не весь склад Політбюро ЦК КПРС підтримав ідею щодо введення військ. Зокрема, О. Косигін, висловлюючись за надання допомоги

ДРА, водночас наполягав на використанні афганським керівництвом власних збройних сил. Проте, за негайну допомогу правлячому в Афганістані режиму висловилися міністри оборони та закордонних справ Д. Устинов та А. Громико, а також голова КДБ СРСР Ю. Андропов [9, с. 51–52].

Не все було однозначним і в середовищі військового керівництва. Як відомо, начальник Генерального Штабу Збройних сил СРСР М. Огарков та його перший заступник С. Ахромєєв, а також заступник В. Варенников рішуче виступали проти введення радянських військ до Афганістану. Проте, Д. Устинов, як член Політбюро, просто віддав їм наказ коритися [9, с. 53].

Міжнародно-правовим підґрунтям для введення радянських військ до Афганістану став Договір про дружбу, добросусідство та співробітництво, укладений між СРСР і ДРА 5 грудня 1978 р. в Москві. Саме ст. 4 означеного договору містила взаємне зобов'язання «удаватися до відповідних заходів з метою забезпечення безпеки, незалежності і територіальної цілісності» [9, с. 49–50].

Проте, відразу після введення військ розпочалися численні проблеми. 15 січня 1980 р. Генеральна Асамблея ООН категорично засудила інвазію радянських військ і категорично зажадала «негайного, повного та беззаперечного» виведення військ з Афганістану [3, с. 12].

26 січня в столиці Малайзії Куала Лумпур відбулася конференція ісламських богословів, на якій були присутні 200 делегатів з 17 країн. Вони прийняли різку резолюцію, в якій усі мусульмани призиваються надати «дієву підтримку афганським борцям за свободу в їхній священній війні (джихад) проти радянських окупантів» [3, с. 13].

Утім, негативне сприйняття світом дій СРСР не мало б жодного впливу на ситуацію, якби радянське керівництво не

недооцінило самих афганців, адже, як відомо, лише вони зуміли протистояти Британській колоніальній імперії – імперії, над якою «ніколи не заходить Сонце». Як відомо, Британія тричі намагалася завоювати Афганістан і тричі зазнавала поразки [1, с. 23–24]. Недаремно писав у своєму повідомленні російському Міністерству закордонних справ про народ Афганістану радник посольства В. Ігнат'єв наприкінці ще в ХІХ ст.: «Ми віддаємо перевагу своїм внутрішнім розбратам, своєму безладу, говорять афганці, нам краще бути поголовно побитими, але ми не хочемо мати над собою повелителя; ми усі є рівними» [11, с. 4].

Навесні 1980 року війна набрала обертів і набула нищівного характеру.

Саме у цей період розпочинається і проблеми з полоненими.

Річ у тому, що, згідно Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р., захист прав останніх брала на себе Держава. У випадку ж з афганськими повстанцями-моджахедами, вони не мали за собою Державу. Більше того, офіційно СРСР не визнавався окупантом, адже діяв на території ДРА за погодженням з її офіційним керівництвом. Виходячи з цього, захоплені у полон радянські військовослужбовці не могли навіть розраховувати статус військовополоненого, адже, навіть згідно ч. І ст. 12 Конвенції, військовополонені «перебувають у владі ворожої Держави, але не окремих осіб чи військових частин, які взяли їх у полон» [8, с. 753]. У випадку ж з моджахедами СРСР, можливо, уперше, після закінчення ІІ Світової війни, зустрівся із абсолютно децентралізованою системою спротиву, яка втілювалася в окремих загонах, котрі не підпорядковувалися жодній «Державі».

Саме тому можна констатувати, що повна незахищеність радянських військових, що потрапили у полон під час бойових

дій в Афганістані, як і жорстоке поводження з ними, фактично і призвела до їхньої спроби радикально змінити свій статус.

В Бадабері це обернулося збройним повстанням.

-
1. Афганистан: борьба и созидание / [Сост. О. О. Чернета]. – М. : Воениздат, 1984. – 143 с.
 2. Афганистан: проблемы войны и мира / [отв. ред. А. Д. Давыдов]. – М. : Редакционно-издательский отдел Института востоковедения РАН, 1996. – 190 с.
 3. Афганистан: факты, наблюдения, комментарии. – Б/и., 1980. – 46 с.
 4. Белокреницкий В. Я. Авторитаризм и демократия в условиях Афганистана и Пакистана / В. Я. Белокреницкий, Р. Р. Сикоев. – М. : Институт востоковедения РАН, 2013. – 176 с.
 5. Бойко В. С. Либеральный эксперимент в Афганистане и возвышение Мухаммада Дауда в конце 1940-х – начале 1950-х гг. / В. С. Бойко // Восток / Oriens. – 2011. – № 3. – С. 76–87.
 6. Гай Д. Вторжение. Неизвестные страницы необъявленной войны / Давид Гай, Владимир Снегирев. – М. : СП «ИКПА», 1991. – 380 с.
 7. Медведев Р. А. Андропов / Рой Александрович Медведев. – М. : Молодая гвардия, 2006. – 434 с. – (Жизнь замечат. людей. Серия биогр.; вып. 982).
 8. Международное право в документах : учебное пособие / [сост. Н. Т. Блатова ; ред. Л. А. Могусева]. – М. : Юридическая литература, 1982. – 856 с.
 9. Рубцов Ю. В. Советский Союз в «необъявленной» войне в Афганистане (1979 – 1989 годы): осмысление прошлого / Ю. В. Рубцов // Новая и новейшая история. – 2009. - № 1. – С. 48–70.
 10. Сухонос В. В. Державний механізм забезпечення національної безпеки: інституціонально-правова та технологічна парадигми: монографія / Володимир Вікторович Сухонос, Віктор Володимирович Сухонос; [наук. ред. О. В. Скрипнюк]. – Суми : Університетська книга, 2019. – 288 с.
 11. Шумов С. А. История Афганистана. Документальное исследование / С. А. Шумов, А. Р. Андреев. – М. : Крафт, 2002. – 236 с.